

Mal by Freud radosť ?

Eva Dorota Uhrová

Katedra psychológie, Filozofická fakulta UK, Bratislava

Adresa pre korešpondenciu: Doc. PhDr. Eva Dorota Uhrová, PhD., Katedra psychológie, Filozofická fakulta UK, Gondova 2, 818 01 Bratislava, Slovensko, E-mail: uhrova@fphil.uniba.sk

Všetci vieme, že približne pred o niečo viac ako 100 rokmi sa vďaka Freudovi vynorila a postupne vytvárala psychoanalýza, ktorá bola a je veľkým impulzom pre rozvoj novodobej psychoterapie. Myslím, že s týmto môžu súhlasiť tak jej zástanci (tí samozrejme), ako aj jej kritici či odporcovia, pretože len zaujímavé, možno neočakávané myšlienky, vzbudia toľko diskusií a často výrazných emócií, ako psychoanalýza.

Bolo aj obdobie, kedy sa psychoanalýza v istej – nie zanedbateľnej – časti odbornej verejnosti považovala za prežitú. Koniec minulého storočia, vďaka novým možnostiam výskumu mozgu, rozvoju neurobiológie a neuropsychoanalýzy však priniesol prekvapujúce zistenia, ktorých vyústenia, resp. vyústenia, ktoré bolo možné doteraz spraviť, prinášajú prekvapujúce paralely k Freudovým konštruktom.

Potvrďuje to aj vznik Medzinárodnej neuropsychoanalytickej spoločnosti, s ktorou sú spojené skutočne slávne mená ako Damasio, Kandel, LeDoux, Libert, Panksepp, Ramachandran, Schacter, Singer a jeden z najplodnejších autorov rozoberajúcich túto problematiku Solms. Kandel (Solms, 2004) označil ich úsilie ako utváranie „...nového intelektuálneho rámca pre psychiatriu“. A tu, vo vzťahu k neurobiologickým zisteniam, má Freudova teória významnú úlohu.

Najprv sa pozrieme, skutočne len rámcovo, na základné Freudove tézy:

- nevedomie kontroluje vedomie výraznejšie, ako naopak,
- ontogeneticky vzniká nevedomie skôr, ako vedomie, zavčas vytvára základ psychických štruktúr, ako aj vedomého prežívania,

- psychické konflikty, ktoré sa stali nevedomými (zvlášť tie, z raného detstva) sa na vedomej úrovni objavujú v „preoblečení“ ako sny, chybné úkony, psychické poruchy,
- vedomé Ja má minimálny vhlad do nevedomých determinantov prežívania a správania jedinca – preto je dôležitá terapia.

Súčasne je známe, že hoci sa Freud, ako uvádza Cooper (1985), vzdal myšlienky, že by sa psychoanalýza mohla stať vetvou, resp. prinajmenšom by mohla byť kompatibilná s neurobiológiou, nevzdával sa nádeje, že zistenia z psychoanalýzy by mohli byť v súlade, ba priamo potvrdené zisteniami z oblasti iných, ako humanitných vied. Taktiež neváhal hľadať informácie, ktoré by mohli byť užitočné pre formulovanie jeho prístupu, aj mimo psychoanalýzy. Zaiste, že sa mohol pohybovať v rámci vedeckého poznania obdobia pred 100 rokmi. Zaujímavé je, že už v roku 1895 načrtnol schému neurónových prepojení. Uvažoval pri tom o aktivovaní nepríjemnej spomienky. Predpokladal, že priestory medzi neurónmi by mohli byť „prekážkami kontaktu“. O dva roky neskôr Sherrington objavil synapsy. Dnešný pokrok, okrem iného aj v možnostiach zobrazovania činnosti mozgu, prináša mnohé, čo podporuje nosnosť Freudových konštruktov.

Jeden zo základných pojmov psychoanalýzy je nevedomie. Dnešné zistenia jednoznačne potvrdzujú, že vo väčšine nášho života má nevedomie (nevedomé procesy) skutočne ústrednú, ba kľúčovú úlohu (Roth, 2002, 2003, Deneke, 1999, Hüther, 2002 a i.). Tu sú dôležité zistenia poukazujúce na skutočnosť, že mozgové štruktúry, ktoré ležia

v základe našej vedomej existencie dozrievajú výrazne neskôr, ako štruktúry súvisiace s nevedomím. Podkôrie, oblasť limbického systému, je funkčná oveľa skôr – už v momente narodenia dieťaťa, pričom svoju činnosť začína už vo vnútro-maternicovom období vývinu. Toto zistenie je veľmi dôležité vo vzťahu k významu vplyvu raných vzťahových skúseností. Zaujímavé je, že orbitofrontálny kortex súvisiaci s motivačnými a emocionálnymi aspektami situácií a správania sa, ako aj s predstavami o morálke, dozrieva až v čase puberty – teda v čase, kedy mladistvý tzv. „získava rozum“.

Oblasť limbického systému teda už od začiatku nášho života zhodnocuje všetko, čo telo a mozog urobí v súlade s pravidlami implicitného (nevedomého) asociatívneho učenia podľa vzorca: opakovať všetko, čo je príjemné, prinášajúce slasť a vyhýbať sa všetkému, čo prináša nepohodu, bolesť.

Malá odbočka k princípu slasti – čo je za ním? Freud hovorí, že libidinózný drive. Solms (2006) vo svojej prednáške na konferencii venovanej 150. výročiu Freudovho narodenia zdôraznil, že v súčasnosti je potvrdená existencia seeking systému. Spomenutý autor tvrdí, že tento systém je v princípe viac-menej to isté ako Freudov konštrukt libidinózneho drive.

Späť k nevedomiu. Dôležitý je tu fakt identifikovania dvoch oblastí pamäte: implicitnej, súvisiacej práve s limbickým systémom a fungujúcej na základe primárneho procesu a explicitnej, vedomej, súvisiacej so štruktúrami mozgovej kôry a fungujúcej na základe sekundárneho procesu. Tu treba podotknúť, že charakter primárneho a sekundárneho procesu z dnešného hľadiska je odlišný od pôvodného Freudovho vyčlenenia (Holt, 1967, Noy, 1969, Huther, 2004 a.i.).

Vzhľadom k obsahom nevedomia a ich nepopierateľného vplyvu na náš život je dôležité zistenie Le Douxa (Solms, 2004), ktorý objasnil existenciu neuronálneho prepojenia medzi perцепčnou informáciou a staršími mozgovými štruktúrami zodpovednými za vytváranie odpovede strachu – teda medzi tým, čo vedome vnímame a nevedomými obsahmi uskladnenými v implicitnej pamäti. Toto prepojenie obchádza hippokampus spoluvytvárajúci vedomé spomienky. Takto sa môžu stretnúť aktuálne percipované zážitky s nevedomými spomienkami na emocionálne významné udalosti, a to bez toho, že by sme si to uvedomili (napr. v prítomnosti určitého typu ľudí sa začnem cítiť nesvoja...). Teda nevedomé spomienky, na ktoré „narazí“ aktuálne percipovaný zážitok, sa môžu viazať k ranému detstvu, ako aj k obsahom, ktoré boli v neskorších obdobiach potlačené, vytesnené. Tu však treba zdôrazniť, že neurobiologické výskumy korigovali Freudov názor, že v nevedomí sú len potlačené, vytesnené spomienky.

Ďalšia dôležitá oblasť, ktorá svojho času vzbudila viac ako búrlivé reakcie – pudový základ nášho správania, či, ako sa obrazne hovorí „zvíera v nás“. Zaujímavé je, že Panksepp (Solms, 2004), opäť na základe neurobiologických výskumov, uvádza, že inštitívne mechanizmy, ktoré riadia ľudské správanie, môžu byť ešte primitívnejšie, ako predpokladal Freud. V súčasnosti sa neuvažuje v rámci Freudovej dichotómie sexualita – agresivita, čo však neznamená, že by sa inštitívne prepojenia (hľadanie – odmena, hnev – zúrivosť, strach

– úzkosť) významne nepodielali na ľudskom správaní. Tieto mozgové systémy sú modulované špecifickými neurotransmitermi (napr. seeking systém dopamínom). Sám Freud, ako uvádza Solms (2006), nenamietal proti možnosti, že „energie Ono“ by mohli byť priamo kontrolované „určitými chemickými substanciami“.

Keď sa hovorí o Freudovej psychoanalýze, v popredí je vždy nevedomie. Samotná psychoanalýza (ako psychotherapeutická metóda) však pracuje s vedomím pacienta. Ved' aj pri interpretáciách, ako základe psychoanalytickej metódy, ide o zvedomenie nevedomého materiálu.

Naše vedomé skúsenosti, ktoré všetci máme, sú pohľadom takpovediac „z prvej ruky“. Sú to dáta – ako zdôrazňuje Velmans (1997), neide tu o hypotetické konštrukty, ale o dáta – ktoré sa snažíme, napr. v terapii, lepšie pochopiť (čiže opäť vedomá činnosť).

Neurobiologický výskum je pohľadom „zvonku“, z perspektívy druhej osoby, bádateľa, ktorý nemá k spomenutým dátam taký priamy prístup, ako samotný jediniec, o „dáta“ ktorého ide. Ako prepojiť tieto dva pohľady?

Je jasné, že činnosť mozgu má vplyv na našu vedomú skúsenosť. Je však naša vedomá skúsenosť redukovateľná na činnosť mozgu? V žiadnom prípade nie – bol by to zjednodušujúci a redukujúci prístup (nie že by sa nevyskytoval). Musíme si uvedomiť, že vedomá skúsenosť jedinca je skúsenosťou „z prvej ruky“ teda subjektívna. Solms (2006) zdôrazňuje, že jedna z dôležitých charakteristík vedomia je práve jeho subjektívnosť, schopnosť individuálne prežívať emócie sprevádzajúce životné udalosti.

Ako potom vysvetlovať, že niečo „objektívne“ (činnosť mozgu) produkuje, vytvára niečo subjektívne? Základom je uvedomenie si skutočnosti, že pohľad subjektu a pohľad druhej osoby, napr. bádateľa, sú dve formy prístupu, ktoré sú však v základe odlišné. Velmans (1997) hovorí „Udalosti vnímané z perspektívy vonkajšieho pozorovateľa sa ukazujú byť odlišné od udalostí vnímaných samotným prežívajúcim subjektom, a to preto, že metódy ich pozorovania sú iné. Súčasne však obe perspektívy sú legitímne“. Sú to vlastne dve základné formy prístupu k štúdiu psychiky.

Aj Freud vytváral svoj prístup z pohľadu zvonku, avšak vychádzajúc zo subjektívnej skúsenosti svojich pacientok. Zistil, že povahu neurotických symptómov možno opísať v subjektívnych, psychologických pojmoch. Ako som už spomenula, Freud uvažoval o tom, že subjektívne udalosti musia existovať aj v nejakej fyziologickej forme, čo by znamenalo identifikáciu procesov v mozgu, ktoré korešpondujú napr. s emocionálne nabitými spomienkami. Avšak subjektívne spomienky a emócie s nimi spojené sú ako také vnímané len z pohľadu konkrétneho subjektu. Ako hovorí Solms (2000) „...subjektívnu skúsenosť nenájde v tkanive mozgu“.

Avšak, čo je dôležité, psychoanalytický a neurobiologický prístup k psychike neznamená dve nezlučiteľné cesty. Psychoanalýza môže prinášať dôležité pozorovania, otázky, na ktoré neurobiológia môže hľadať odpovede. Dôležité je, aby sa ani jeden z prístupov neuzatváral sám v sebe, ale profitoval z toho druhého. Výsledkom by mala byť stále lepšia starostlivosť o pacienta. Eric Kandel (Solms, 2004) hovorí:

„objavenie sa empirickej neuropsychológie poznávacích procesov založené na bunkovej neurobiológii môže viesť k renesancii vedeckej psychoanalýzy. Táto forma psychoanalýzy môže byť založená na skromnejších teoretických hypotézach ako v minulosti, ktoré však budú bližšie experimentálnemu výskumu“.

Dotkla som sa, samozrejme, len malej časti súvislostí medzi Freudovou psychoanalýzou a neurobiologickým výskumom. Freud by však zrejme z nájdených súvislostí mal radosť a predpokladám, že by mohol prijať aj známy Pankseppov (Solms, 2004) výrok: „It is not a matter of proving Freud right or wrong, but of finishing the job“.

Literatúra

Cooper, A.M.: Will Neurobiology Influence Psychoanalysis? *Am. J. Psychiatry*, 142, 1985, č. 12, s. 1395-1402.

Deneke, F.W.: *Psychische Struktur und Gehirn*. Stuttgart: Schattauer, 1999.

Holt, R.R.: The Development of the Primary Process: a Structural View. *Psychological Issues*. V, 1967, č. 2-3, s. 345-385.

Hüther, G.: Die neurobiologische Verankerung von Erfahrungen und ihre Auswirkungen auf das spätere Verhalten.

Prednáška na 51. psychoterapeutických týždňoch, Lindau 2001. <http://www.lptw.de/lptwdocs2001>

Noy, P.: A Revision of the Psychoanalytic Theory of Primary Process. *International Journal of Psychoanalysis*, 50, 1969, s. 155-178.

Roth, G.: Wie das Gehirn die Seele macht. Prednáška na 51. psychoterapeutických týždňoch, Lindau 2001. <http://www.lptw.de/lptwdocs2001>

Roth, G.: *Fühlen, Denken, Handeln*. Frankfurt am Main: Shurkamp, 2003.

Solms, M.: *Psychoanalysis and the Brain*. British Psychoanalytical Society & Institute of Psychoanalysis, 2000. <http://www.psychoanalysis.org.uk/solms.htm>

Solms, M.: Freud Returns. *Scientific American*, INC. 2004.

Solms, M.: Prednáška na konferencii venovanej 150 výročiu narodenia Freuda.

http://www.archive.org/details/Neuropsychanalysis-MarkSolms-SigmundFreudToday_May2006.

Velmans, M.: How Can Brain Produce Conscious Experiences? <http://cpgprints.org/815/0/SOLMS.htm>

Do redakcie došlo 20.12.2009.